

19.34x26.83	1/6	עמוד 40	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753271-0
האוניברסיטה הפתוחההאוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאו - 25790					

"הנך מורשע במעשים מזיקים נגד היהדות": בתי דין מאולתרים שפטו יהודים שסייעו לנאצים – עוד לפני קום המדינה

עופר אדרת עמוד 40

עולם הצללים של תקופת השואה

מהו העונש הראוי לקאפו ששיסתה כלב באסירות, והאם אפשר בכלל לדון בתופעת השוחד בתוך המחנות? מחקרה של ד"ר רבקה ברוט בוחן לראשונה את יחסה המורכב של מערכת המשפט – עוד טרם הקמת המדינה – למשתפי הפעולה היהודים עם הנאצים

עופר אדרת

"באזור האפור: הקאפו היהודי במשפט", שיצא לאור בהוצאת "למדא עיון" (האוניברסיטה הפתוחה) בשיתוף אוניברסיטת תל אביב ואוניברסיטת בן-גוריון. "עולם הצללים של ימי השואה", היא מכנה את התופעה. "זה עולם סגור כמעט, ששייך ליודעי ח"ן, שהמחקר, בוודאי מנקודת מבט משפטי, כמעט שלא עסק בו".

את הספר היא פותחת במעשי לינץ' שעשו יהודים ביהודים אחרים מיד אחרי המלחמה, ממשיכה בסקירה של המשפטים שערכו יהודים ליהודים במחנות העקורים בגרמניה הכבושה ומסיימת ב"משפטי הקפואים" שנערכו בישראל משנות ה-50 ועד שנות ה-70.

הפרק ההיסטורי הזה בתולדות העם היהודי – הן שיתוף הפעולה עם הנאצים והן המשפטים בעקבותיו – נשכח כמעט לגמרי. את טוענת כי לא במקרה.

"הזיכרון הקולקטיבי והביטוי שלו בשיח הציבורי הם מעשה ידי אדם. החברה הישראלית, שיצאה ממאבק קשה ורווי קורבנות במלחמת העצמאות, חיזקה את עצמה בסיפורי גבורה של מלחמות מעטים מול רבים. לכן אפשר להבין את הבחירה של אותם ימים לגנות או להתעלם מהקאפואים היהודים, שייצגו התערערות מוסרית, אוכזן ערכים, פגיעות פיזיות ביהודים אחרים, בגידות או הלשנות. הם נתפסו בעיני הציבור – ניצולים ובני הארץ – כמייצגים של הצד ההרסני והבלתי-מוסרי של הכיבוש הגרמני. לא חומרים שמהם עשויים סיפורים של בניין אומה. אבל מה שהיה נכון אז, שוב איננו נכון כיום. הבעיה היא שקשה מאוד לשנות דימויים וייצור גים, ויש צורך בהשקעה קבועה בעיקר בחינוך".

שש שנים השקיעה ברוט במחקר ארכיוני ביש ראל ובחולל, תוך שהיא חושפת תיעוד שלא היה מוכר לפני כן לחוקרים. "הרבה אנשים שאלו אותי איך אני יכולה להתמודד לאורך זמן עם סיפורי הזוועה האלו", היא אומרת. "זו אכן חוויה לא פשוטה, אבל אני מודה שמעולם לא התרגלתי לעדויות הנוראיות. אני מנסה לקרוא אותן בעיניים של חזקת שמבקשת להבין תופעה אנושית-יהודית".

מהמחקר המקיף שלה היא למדה על ההתמודדות המשפטית הייחודית עם הסוגיה הזאת, אשר כוללת מונחים יוצאי דופן כמו "קורבנות מורכבים" ו"האזור האפור". את הביטוי האחרון טבע

לפני כמה שנים, כשד"ר רבקה ברוט מהפקר לטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב המתינה בתחנת אוטובוס בעיר, היא ראתה לפתע, על גדר של אחד מבתי המגורים הסמוכים, גרפיטי גדול. "מכבי יודנראט", נכתב בו. מאוחר יותר הסבירו לה שהכתובת היא חלק מהארסנל הקרבי של אוהדי הפועל תל אביב. "מה הקשר בין היריבויות בעולם הכדורגל הישראלי ובין מועצות היהודים מתקופת השואה", תהתה בינה ובין עצמה.

בהמשך התברר לה שאין שום קשר, כמובן, פרט לכך שיודנראט, בריוק כמו קאפו, הוא מונח גנאי, שמייצג התנהגות שלילית, פגומה ולא מוסרית. הכתובת הזאת, לדעת ברוט, מייצגת בצורה הטובה ביותר את השיח הציבורי בישראל ביחס לתופעה המורכבת של שיתוף פעולה יהודי עם הנאצים. "אין לי ספק שלו נשאל על כך, מרסס הכתובת לא היה יודע להסביר מהו יודנראט, אבל הוא ידע היטב שמדובר במילת גנאי", היא אומרת. דוגמאות לא חסרות גם מחוץ למגרשי הספורט. לבתי המשפט מגיעות גם כיום תביעות דיבה שעניינן שימוש בביטויים כמו קאפו או יודנראט כביטויי גנאי. לא אחת, בעת עימותים בין אורחים לשוטרים ולחיילים, מוטחים כינויים כאלה בגורמי האכיפה. גם פוליטיקאים ונבחרי ציבור סופגים מעת לעת קריאות דומות.

"למרות חלוף הזמן, המונחים האלה עדיין משמשים כמילות גנאי, בעיקר על ידי מי שאינם יודעים דבר וחצי דבר על מקורם", אומרת ברוט. "יש מי שעושה שימוש מסוכן, לצרכים פוליטיים, באנלוגיות פשטניות, שמבוססות על בורות היסטורית. מה שנותר מהסוגיה הרגישה, המסוכסכת והמורכבת הזאת הוא דימויים שחיים וסטריאוטיפיים".

ברוט, שחוקרת את המפגש הטעון, הרגיש והמורכב שבין השואה למשפט, הקדישה את השנים האחרונות למחקר חלוצי ופורץ דרך על האופן שבו התמודדה מערכת המשפט היהודית – לפני ואחרי קום המדינה – עם שיתוף פעולה יהודי עם הגרמנים במלחמת העולם השנייה. "הבנתי שאני עוסקת בתופעה יהודית חסרת תקדים, שלא זו בלבד שלא נפתרה עד היום, אלא שברבות השנים אף הנפכה לסוג מיוחד של טאבו: הכל יודעים על קיומה, אבל בוחרים שלא לעסוק בה", היא מתארת כפתח הדבר של ספרה החדש,

הסופר ניצול השואה פרימו לוי. "הוא איפיון את המרחב שבין הקורבנות לבין הפושעים – מרחב שבו הגבולות בין טוב לרע וההבחנות בין הקורבן למקרבן מטושטשים, מרחב שעמוס כדילמות מוסריות שאין להן תשובות מוחלטות", היא מסבירה. בתוך "האזור האפור" חיים ופועלים ה"קורבנות המורכבים". אנשים שהם בו בזמן קורבנות ומבצעי עבירה. "המציאות של מעשי הזוועה ההמוניים ושלטון הטרור המתמשך טישטשו את הגבול בין קורבן למבצע עבירה, וכך בעצם נוצר סוג מיוחד של קורבנות:

21.72x27.06	2/6	41	עמוד	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753272-1
האוניברסיטה הפתוחה האוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאו - 25790						

שוטר יהודי עומד ליד חייל נאצי בגטו ורשה, 1942. קשה להבחין בין הקורבן למקרבן צילומים: ארכיון התצלומים, יד ושם

תופעה חסרת תקדים

כשעוסקים במשתפי פעולה יהודים עם הגרמנים צריך להבחין בין כמה רמות, גופים, תקופות ומקומות. היודנראטים (המועצות היהודיות/מועצות הזקנים) היו הגוף המנהל והאחראי על החיים השוטפים בגטו ועל הוצאה לפועל של הוראות הגרמנים. לצדם פעלו ברוב הגטאות אנשי "שירות הסדר היהודי" (המוכרים יותר בכינוי "המשטרה היהודית") – הורוע הביצועית של היודנראט, שהיתה לה הסמכות להשתמש בכוח כדי להוציא לפועל

מתקשה להתמודד עם המורכבות של הדמות הזאת, של קורבן מורכב, שהיא איננה רע מוחלט אבל גם לא טוב מוחלט. מדובר, במילים אחרות, בקורבנות שאינם מושלמים, כלומר, הוזהות שלהם כקורבנות נפגמה. קשה להפעיל שיפוט רגיל על מצב כל כך בלתי רגיל. המשפט, בעל המבנה הבינארי – או אשם או זכאי – חייב להכריע, ומתקשה להתמודד עם סוגיות שאינן ניתנות להכרעה מוחלטת. וזה הרי בדיוק האופי של התופעה של שיתוף פעולה: היא מעוררת דילמות מוסריות שרחוקות מהכרעה.

קורבנות מורכבים. כלומר, אנשים שהיו קורבנות של מערכת של דיכוי ואלימות אבל בה בעת פגועו בקורבנות אחרים, היא מסבירה. המשפט הפילי מתקשה להתמודד עם אנשים כאלה, כי הם לא נענים לדיכוטומיה של אשם או זכאי. "מנקודת המבט של המשפט, הקושי להתמודד עם התופעה הוא דרמטי. המשפט מתקשה להתמודד עם המורכבות של הסיטואציה שבה קורבן ערודד מול קורבן ושחורגת מהבינאריות הפשוטה של קורבנות תמימים ומבצעי עבירה פושעים. המשפט

20.19x27.25	3/6	עמוד 42	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753273-2
האוניברסיטה הפתוחההאוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאו - 25790					

בוגדים בעם היהודי

מיד אחרי המלחמה החלו ההליכים המשפטיים שניהלו יהודים נגד משתפי פעולה יהודים. זה קרה במחנות העקורים, על אדמת גרמניה, באזור שהיה כעת תחת הכיבוש האמריקאי. ברוט גיי לתה במחקרה גם קשר משפחתי לנושא. בקיץ 1945, לפני שיצא זרח ורהפטיג – לימים ח"כ ושר בממשלות ישראל – לשליחות במחנות העקורים בגרמניה, הוא הלך לבקש את ברכתו של סבא שלה, הרב שמואל הלוי ברוט, סמכות תורה ומוסרית עבור צעירי "המזרחי". "חובתנו ופולתנו הראשונה, לאחר שנגמרה המלחמה, צריכה להיות תפיסת 200 היהודים משתפי הפעולה עם הנאצים או עושי דברם במחנות הכפייה, ולשפוט אותם ככל חומרת הדין", אמר לו ברוט.

בהיעדר מדינה או מוסדות משפט פליליים, ניסחו והפעילו היהודים במחנות העקורים בגרמניה בית משפט מיוחד במטרה להתמודד עם משתפי הפעולה מקרבם. "בית דין לרהביליטציה" הוא כונה. כמה מאות חשודים עמדו לדין בפניו. הוא דן אותם בעבירה אחת ויחידה: "מעשים מזיקים נגד היהדות", שהוגדרה כך: "מעשים הנושאים סימני היכר של מעשים נגד כלל ישראל, אפילו גרם המעשה נוק לאדם אחד בלבד". "הם ראו בהתנהגותם של משתפי הפעולה פגיעה ביהדות ולא נגד אדם יחיד כזה או אחר", אומרת ברוט. המשפטים שנערכו בו היו, לדבריה, "משפטים של טיהור לאומי-חברתי, שנועדו לשרטט מחדש את גבולותיו החברתיים והמוסריים של העם היהודי".

על סמך העדויות ששמעו ניסו השופטים להרכיב מעין סולם של התנהגויות – מתי התנהגות של שוטר בגטו, ראש בלוק במחנה או קאפו – היא בגדר "מעשה מזיק נגד היהדות", ומתי היא בגדר מעשה שאין בו פסול. בין היתר, הם דנו בהתנהגות של בכירים במשטרה היהודית שנטלו חלק בכינוס יהודי הגטו לקראת ביצוע סלקציות; בהתנהגות של ראש בלוק במחנה בעת ההשמחה או בעת חלוקת האוכל; וביחסו של קאפו יהודי כלפי האסירים היהודים שעבדו בקבוצתו. "העדויות עסקו בשאלות קשות שנגעו להתנהגותם של יהודים כלפי יהודים אחרים, כולם קורבנות", מזכירה ברוט.

אחד הנאשמים שעמדו לדין בבית הדין הזה היה דוד יימן, בן העיר אוסטרוויץ בפולין ששרת במשטרה היהודית בגטו. במרכז משפטו עמדה האקציה בינואר 1943. הוא הואשם כי בשל התנהגותו התגלה לגרמנים מקום מחבוא של קבוצת יהודים, וכתוצאה מכך נורו 20 יהודים בידי אנשי אס-אס. העונש שהוטל עליו: שלילת זכותו ליטול חלק בחיים החברתיים היהודיים ולמלא תפקידים במוסד יהודי כלשהו. חיים אלכסנדרוביץ, שוטר בגטו קובנה, הואשם שהיכה יהודים והכריח חולים לעבוד. עונשו היה איסור על פעילות ציבורית. יעקב ליברמן, אף הוא מליטא, הואשם, בין היתר, כי בהיותו אחראי מטבח במחנה קאופרינג בגרמניה, הקטין את מנות הלחם שיועדו לאסירים. גם עונשו היה סילוק מפעילות ציבורית. "יש לחסוך משארית הפליטה והעם היהודי את התענוג להיות מונהג על ידי פיהררים" כאלה, כתבו השופטים.

דוד הוניגמן, שוטר יהודי במחנה עבודה ליד דכאו, הועמד לדין על כך שהיכה אסירים שביקשו מרק ללא סיבה. הוא הורשע ב"מעשים מזיקים כלפי היהדות". בפסק-דינו נכתב: "הוועדה

צילום: מנד גזוני

"כמספר היודנראטים – כך מספר סוגי ההתנהגויות האנושיות בזמנים של כיבוש, טרור והשמדה", אומרת ברוט. "רוב מוחלט של השחקנים בסיפור ההיסטורי הזה היו אנשים כמוני וכמוך. הם לא היו מלאכי שרת אך גם לא השטן בהתגלמותו"

נתפס. הישרדות שלא היו לה סממנים של אחיזה בנשק והתקוממות פיזית לא נחשבה כהישרדות ראויה. לא בטוח שהגישה הזאת השתנתה. אולי התמתנה.

חלקם, עם זאת, נשפטו והורשעו על התנהגות סדיסטית ועל התעללות לשמה.

"מיעוטם, ואני מדגישה – מיעוטם – היה אכזרי. אלה הם היוצאים מן הכלל. אותם אנשים שהיו אכזריים באופן מיוחד היו מיעוט שבמיעוט". אפשר להעריך את ממדי התופעה של שיתוף הפעולה?

"התופעה היתה קיימת בכל גטו ובכל מחנה בתקופות שונות ובממדים שונים. הן הכובש והן הנכבש אינם יכולים להתקיים ללא גורם מקשר ביניהם. אלה הם משתפי הפעולה. משתפי פעולה מתקיימים במרחב שבין הכובש לבין הנכבש ומקיימים את הקשר בין שני הצדדים".

את כותבת בספר ששיתוף הפעולה היהודי עם הגרמנים הוא תופעה "חסרת תקדים" וכי לא היתה עוד סוגיה שעוררה סערת רגשות כמוה בקורות היהודים בשואה. למה, בעצם? הרי בכל חברה אנושית יש מגוון רחב של התנהגויות.

"לאורך השנים שיתוף פעולה בין יהודים לשליטים או למדינות שבהן התגוררו היה מסור דות הקיום של הקהילות, שאיפשר להן לקיים חיים אוטונומיים. אבל שיתוף הפעולה המתייחס לשואה הוא סיפור שונה לחלוטין, משום שמדובר בשלטון רצחני, ששם לו למטרה להשמיד את היהודים".

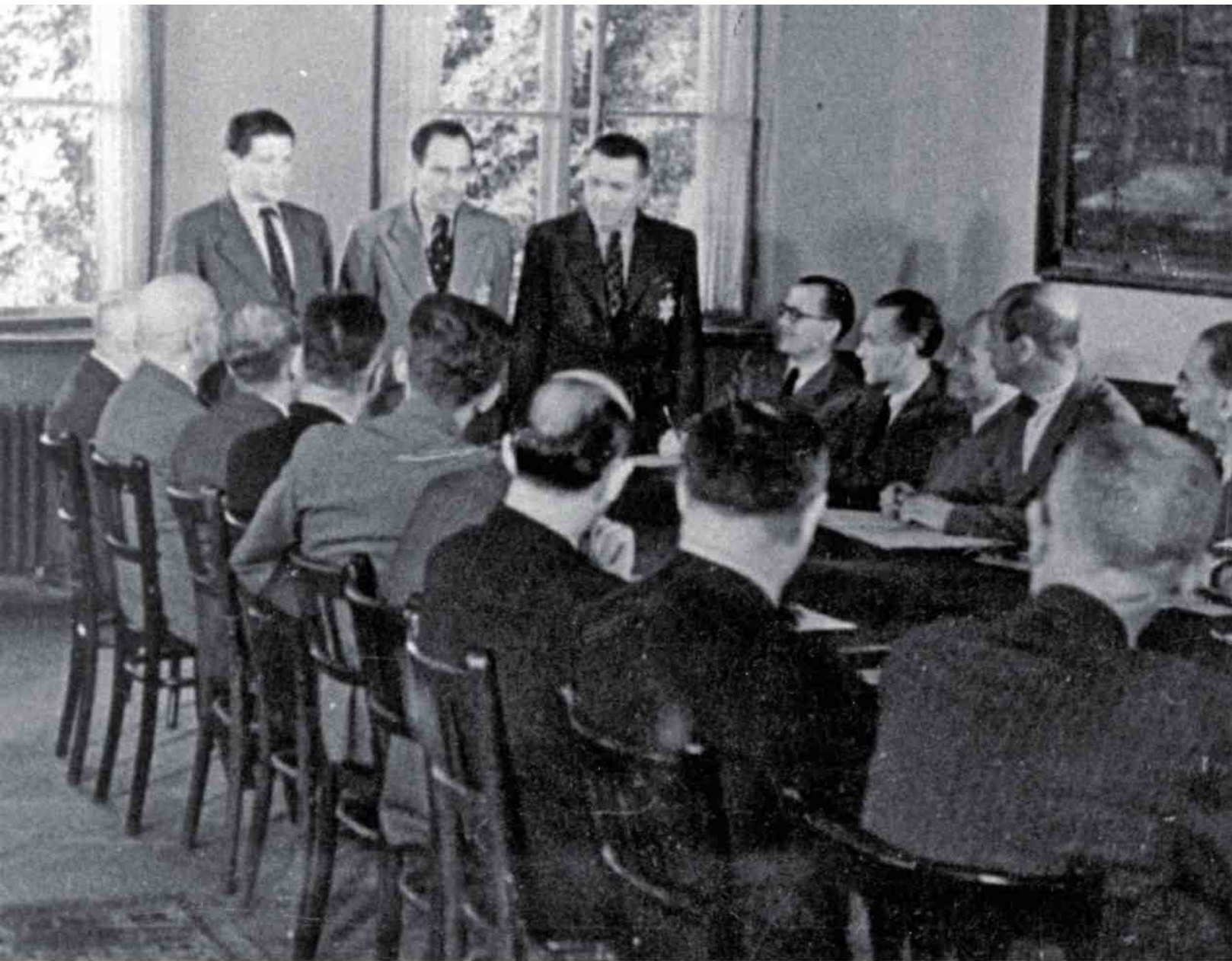
את הוראות היודנראט ופקודות הגרמנים. אחרי רונים ברשימת משתפי הפעולה היו בעלי התפקידים במחנות, בהם "זקן המחנה", "קאפו" ו"זקן הצריף".

בשעה שכותבי הגרפיטי נגד מכבי תל אביב השתמשו בביטוי "יודנראט" באופן שלילי, בעשורים האחרונים חל שינוי מהותי בגישה המקרית כלפי הנושא. תום שגב וגדעון גרייף עסקו בו, מעל במות שונות. ב-2015 פירסם העיתונאי איתמר לוין ספר ייחודי בשם "קאפו באלנבי", שהציף את הנושא מחדש.

כיום שוב אין מדברים על "יודנראטים" באופן כוללני, אלא על יודנראט בגטו זה או אחר. "כמספר היודנראטים – כך מספר סוגי ההתנהגויות האנושיות בזמנים של כיבוש, טרור והשמדה", אומרת ברוט. "רוב מוחלט של השחקנים בסיפור ההיסטורי הזה היו אנשים כמוני וכמוך. הם לא היו מלאכי שרת אך גם לא השטן בהתגלמותו. הם היו אנשים רגילים שנקלעו לנסיבות בלתי רגילות ולתנאים הכי לא אנושיים שאנחנו יכולים לדמיין", היא אומרת. ובתנאים אלה, היא מוסיפה, "אדם רוצה לשרוד, אדם רוצה לחיות, והשאלה היא כיצד חברה שמנסה להתמודד עם עברה – ובמקרה זה, החברה הישראלית עם השואה – מבינה ותופסת שיתוף פעולה בתנאי קיצון. האם היא מסוגלת להבין שיתוף פעולה כאמצעי הישרדות? בעשורים הראשונים של המדינה זה היה בלתי

21.57x28.46	4/6	עמוד 43	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753274-3
האוניברסיטה הפתוחה האוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאו - 25790					

ישיבת יודנראט במחנה טרזיינשטט, 1944. מציאות חיים בלתי נתפסת

בהיעדר מדינה ומוסדות משפט פליליים, היהודים במחנות העקורים בגרמניה הפעילו בית משפט מיוחד כדי להתמודד עם משתפי הפעולה מקרבם. כמה מאות חשודים עמדו לדין בפני "בית הדין לרהביליטציה", שהאשים אותם בעבירה אחת ויחידה: "מעשים מזיקים נגד היהדות"

היו מבוססים על חוק ייעודי, החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם מ-1950. החוק נוסח כדי להעמיד לדין יהודים – ולא פושעים נאצים. היה זה חוק רטרואקטיבי ואקסטרטריטוריאלי, שהעניש על מעשים שנעשו קודם לחקיקתו ובטריטוריה זרה. "מדובר בחריגה מעקרונות היסוד של המשפט הפלילי, לפיהם 'אין עונשין אלא אם מזהירין' כמשפטי המדינה חל בתחומי גבולותיה", אומרת ברוט.

בחסות החוק התנהלו עשרות הליכים פליליים נגד יהודים ישראלים במשך כ-25 שנים. חלקם נשפטו למאסר, אחד מהם אף נידון למוות, אך עונשו הומתק לבסוף. מעניין להיווכח, כי החוק, שנועד לשפוט "משתפי פעולה", לא כולל את המונח שיתוף פעולה. המחוקק לא הצליח להכריע בסוגיה המורכבת הזאת. השימוש החשוב ביותר שנעשה בחוק היה דווקא במשפט אייכמן, האדם היחיד שהוצא להורג בישראל בפסיקת בית משפט.

לברוט יש ביקורת רבה על החוק הזה. "הוא היה תוצאה של מהלך פוליטי ורגשני, שהיה תשובה ללחצים של ניצולי שואה", היא אומרת. "הוא ניסה לפתור את הסוגיה בדרך של זבנג וגמרנו, 'אשם או לא אשם', וכך לצאת ידי חובה. מהבחינה הזאת, פסקי הדין האלה עושים עוול לסוגיות היסטוריות מורכבות, ומבקשים

החמור ביותר עבור יהודי אחת מהם, רחלה בר-רשטיין, היתה קאפו במחנה שטוטהוף. היא הואשמה כי הייתה אסירות יהודיות לעתים קרובות, מסרה אותן לרוצחים הגרמנים משום שגנבו תפוחי אדמה, וביום פינוי המחנה שיתפה כלב באסירות כדי לזרוז לצאת מהבלוק. בנובמבר 1948 הרשיע אותה בית הדין היהודי במחנה העקורים והכריז עליה כ"בוגדת בעם היהודי". בערעור הופחת העונש והוסר הקלון הזה. גורב רט יולס, שכינה בתפקיד בכיר במחנה הריכוז צ'נסטוחובה, הורשע בהתנהגות אכזרית וקיצונית כלפי האסירים. ב-1949 השופטים הכריזו עליו כבוגד בעם היהודי והוסיפו אמירה מפורשת, כי כזוה הוא מסולק מהעם היהודי.

ההליכים המשפטיים נגד משתפי הפעולה היהודים נמשכו גם לאחר קום המדינה. כעת הם

לקחה בחשבון את העובדה שהנאשם היה טיפוס ממוצע של שוטר ולא רוצח מובהק, והענישה אותו בעונש מתון, כדי לתת לו הזדמנות להחזיר עצמו בצורה טובה יותר לחברה היהודית".

ברוט רואה בכך נקודות לזכותה של מערכת המשפט הזאת: היהודים ששירתו בה, היו בחלק מהמקרים, ניצולי גטאות ומחנות בעצמם. הם הכירו מקרוב – לעתים באופן אישי – את הנורא שא שעמד להכרעתם, וכך ידעו להבדיל, להבחין ולסווג בין סוגי התנהגויות בזמן המלחמה. במערכת משפט "רגילה" הדבר, כמוכן, היה פוסל אותם מלשרת, אך כמו השואה, כך גם המערכת ששפטתה אותה לא היתה רגילה בשום מובן.

בית הדין ייחד אישום נבדל לפושעים האכזריים ביותר מבין אלה שעמדו לדין בפניו. אלה הוכרו כ"בוגדים בעם היהודי", אות הקלון

22.18x28.38	5/6	44	עמוד	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753284-4
האוניברסיטה הפתוחה האוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאור - 25790						

ברנפלד קורט ושרנק קורט, ששירתו כקאפואים במחנות מאוטהאוזן, גוזן ובוכנוולד. בתי משפט מאולתרים גזרו על משתפי הפעולה סילוק משורות העם היהודי

השוטר חיים אלכסנדרוביץ הואשם שהכריח חולים לעבוד. עונשו היה איסור על פעילות ציבורית. אחראי המטבח יעקב ליברמן נידון לעונש דומה כי הקטין מנות לאסירים. לדברי השופטים, "יש לחסוך משארית הפליטה והעם היהודי את התענוג להיות מונהג על ידי 'פיהררים' כאלה"

במציאות אלימה ובשלב כלשהו הרגה את בן זוגה. "אישה כזו היא קורבן מורכב, וצריך לקרוא את פסקי הדין השונים שניתנו מפני שופטיה של כרמלה בוחבוט כדי להבין עד כמה הייצוג של קורבן מורכב מקשה על המשפט."

הטוב המוחלט מול הרע המוחלט

בין המסמכים מצאה ברוט גם עדויות להבנה שגילו חלק מהשופטים הישראלים למצב המורכב של המשפט המחוזי בתל אביב ב-1960 נכתב: "שוב לאחר שנים רבות אנו נתקלים בפרובלמטיקה הטרגית של הטלת עונשין על נאשם יהודי, אשר בעצמו נתנסה בייסורי השאול של מחנות הריכוז הנאציים, ותוך כדי תנאי חיים אלה ביצע עבירות כלפיהם של הנרדפים לפי החוק לעשיית דין. אם התפקיד של קביעת מידת העונש קשה בכלל, הרי הוא קשה שבעתיים במקרים אלה."

בפסק דין אחר, מי שהיה בהמשך נשיא בית המשפט המחוזי בתל אביב, בנימין כהן, מצא את הנאשם חייב בדין והרשיע אותו בכמה עבירות לפי החוק לעשיית דין. לאחר מכן כתב: "רואה אני לנכון לרשום לזכרון כי אין לי כל סיבה לפקפק בכך כי היה הנאשם, עובר לשואה הנאצית, אדם הגון ובעל מזג ממוצע ויהודי טוב בכל ימות השנה... משוכנע אני כי לא נהג הנאשם אחרת ממה שהיה נוהג במקומו אדם בינוני אחר ברמזג ממוצע, שנתפקקו סביבו חוליות החברה ושניתן שלטון בידו". ברוט מעריכה את הגישה הזאת. "הדברים הללו משקפים ראייה אנושית וחכמה, שמבקשת לדון את האדם מתוך נסיבות החיים שלו כשוטר בגטו ובמחנה עבודה ולא מתוך עמדה יהירה ומתנשאת של מי שחי במדינה עצמאית וריבונית", היא אומרת. מהדהדים במיוחד הם דבריו של השופט

"אסירה ממונה היתה רשאית או חייבת להשתמש בכוח כלפי אסירות אחרות, אך גם יכלה לסייע להן. זה אחד ההיבטים של החיים באזור האפור", אומרת ברוט.

ויש בעיה נוספת. כשקוראים עדויות במשפטים שבהם הועמדו לדין קפואים יהודים, אפילו שר לחשוב שצרותיהם של היהודים באו מידיהם של היהודים בלבד ושהגרמנים כלל לא היו חלק מהסיפור הזה.

"זה כמובן הגיוני כאשר מבינים את מהותו של המשפט הפלילי עדי התביעה היו צריכים להתמקד בהתנהגותו של הנאשם, ואותה הם סיפרו בבית המשפט. הגרמנים לא היו חלק מהסיפור שנפרש שם. וכך נוצרה למעשה חלוקה מעוותת של אחריות בין יהודים לגרמנים."

בהקשר זה, מצטטת ברוט את דבריו של אחד הסנגורים שזיהה את העיוות הזה ואמר: "והנה מנסים יהודים ליצור גירסה שכאילו היהודים עצמם אחראים לצרותיהם במחנות... כאילו הגרמנים היו צדיקים גמורים... כאילו הקאפו לבדו אשם בהרעבת העצורים... גישה מוטעית המשמשת יסוד לכל המשפטים הללו."

קורבנות מורכבים היא תופעה שאינה ייחודית רק לשואה. למעשה, היא נמשכת עד היום. ברוט מציעה בהקשר זה שתי דוגמאות. "המתציאות של ימינו הולידה את התופעה המועזת של ילדים-חיילים. כלומר, 'גיוס' של ילדים למסגרות צבאיות שונות", היא אומרת. "ילדים-חיילים הם דוגמה קלאסית לקורבנות מורכבים, שכן הם קורבן במלוא מובן המילה – במקרים רבים הם נחטפים מהוריהם, עוברים שטיפות מוח ודרכי 'אילוף' נוראיות אחרות, אך בו בזמן הם פוגעים באחרים במסגרת השתתפותם באירועים מלחמתיים שונים."

דוגמה נוספת היא אישה מוכה, שחיה

לדחוס סוגיה חברתית-מוסרית מורכבת כל כך למיטת סדום של קטגוריות משפטיות נוקשות כמו 'חבלה', 'חבלה חמורה' או 'תקיפה', שלקוחות מהקוד הפלילי של מדינה ריבונית מתוקנת."

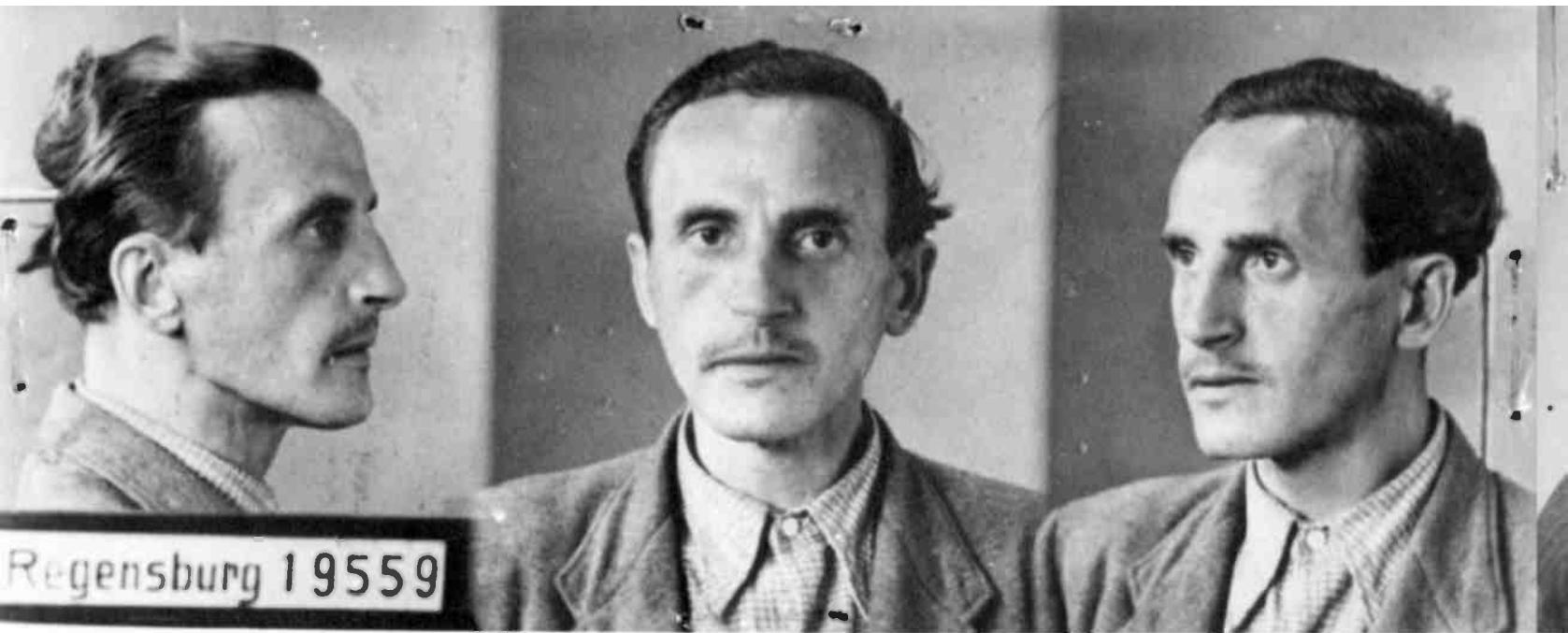
אלימלך רוזנוואלד, למשל, הואשם בעבירות של תקיפה וחבלה כשהיה קאפו במחנה העבודה בליז'ן בפולין. הוא הורשע בעבירה אחת של "תקיפת סתם" ונידון לחודש מאסר על תנאי. נוכח משפטו ומשפטים של אחרים, התעוררו בברוט שאלות שוות: איך אפשר, למשל, לבטא צליפת שוט מידי אסיר יהודי במושב הפורמלי "תקיפה"? כיצד אפשר להביע את הסלידה מהתנהגותו של שוטר שחושף מקום מחבוא בגטו במהלך אקציה? האם אחד הסעיפים הפליליים הרגילים יכול לבטא את הסיטואציה הנוראה הזאת? ומהי גניבה? אנחנו רגילים לחשוב עליה כלקיחה שלא כדין של חפץ מבעליו החוקיים. אבל אם נעתיק את המונח גניבה המוכר לנו אל חיי הגטו, נקבל משמעות שונה לחלוטין. ואיך יש להתייחס לשוחד? בעולם המוכר שוחד הוא עבירה, אך במחנות ובגטאות שוחד הוא דרך של חיים.

"העיוות איננו בעצם העובדה שביקשו לטפח פוט אנשים שחיו ופעלו בתקופה איומה, אלא בבחירה לשם כך בסעיפים פליליים רגילים, שלקוחים ממציאות של מדינה מודרנית ועצמאית ומבטאים את ערכיה", אומרת ברוט. "מחילים אותם על מציאות שהיא הניגוד הגמור."

ההיצמדות לחוק הלכה לעתים יד ביד עם חוסר ההבנה של הנסיבות שנפרשו לפני השופט. "ייתכן שהנאשמת היתה דירפרצופית, שהיא גם הצילה אחרות, גם סיכנה את עצמה, וגם הייתה הרגה. אבל אם דבר כזה אפשרי מבחינה הגיונית מחשבתית גרידא, הרי קשה להבין למה אותו האדם המסכן את עצמו לטובת הזולת ומסכן את עצמו – לא סכנת מה בכך אלא סכנת מוות – בנסיבות מחנה הסגר, למה האיש הזה יתנהג בעת ובעונה אחת כרוצח סדיסטטי". את הדברים האלה כתב השופט זאב צ'טנר, בפסק הדין של רייה הנס, קאפו ראשית בבירקנאו. ברוט סבורה, כי השופט, במקרה זה, לא השכיל להבין את המציאות שנחשפה בפניו.

22.06x28.26	6/6	עמוד 45	הארץ - מוסף הארץ	23/08/2019	69753283-3
האוניברסיטה הפתוחה האוניברסיטה הפתוחה הוצאה לאו - 25790					

נשאלת אם אפשר להבין את גישתה של ההנהגה הפולנית נוכח המחקר שלה, היא מקפידה לעשות הפרדה ברורה בין המקרים.

"אמירותיו של ראש ממשלת פולין והמחקר שלי באים משתי נקודות מוצא שונות, מנוגדות אפילו. פולין מבקשת היום לייפות, לכסות, לסגור, לצמצם, לקבוע דברים מוחלטים ולעצב סיפור לאומי שישכיח את התנהגותם של פולנים בתקופת השואה, וזאת כחלק מהתפשטות הלאומנות בפולין ובמדינות מרכז אירופה", היא אומרת. "נקודת המוצא שלי הפוכה. אני מבקשת לגלות, להסיר את הכיסוי, לפתוח דיון ציבורי נקי משיפוט מוסרי, מדעות קדומות ומסטריאוטיפים. נקודת המוצא שלי היא שיהודים שיתפו פעולה עם הגרמנים. נקודה. אי אפשר להחביא ואי אפשר להתעלם מהתופעה. שיתוף פעולה בין יהודים לגרמנים התקיים בכל ימי השואה, בגטאות ובמחנות, והוא חלק מסיפור התנהגותם של יהודים בדיוק כמו סיפורי הגבורה".

ברוט מדגישה, כי בעיניה העם היהודי אינו "עם נבחר", אלא "עם ככל העמים, שנקלע לאחד הסיוטים האנושיים הגדולים ביותר, סיוט שהוא מעשה ידי אדם". עם זאת, היא מסרבת לקבל כל השוואה בין שיתוף הפעולה היהודי עם הנאצים לבין שיתופי פעולה של בני עמים אחרים איתם. "שיתוף פעולה יהודי היה תוצר מובהק של משטר הרצח הגרמני, שהפך, אולי לראשונה בהיסטוריה האנושית, את קורבנותיו למכשיר בתהליך השמדתם, הם, הן בדרך של יצירת מנגנון של שיתוף פעולה והן בדרך של מחיקת החיים האנושיים והורדתם לדרגה של הישרדות בלבד. מבחינה זו אין דומה משתף פעולה יהודי למשתף פעולה פולני או אחר".

אנחנו, שחיים 80 שנה אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה, יכולים בכלל להסביר תופעה כזו ואת היחס אליה?

"ככל שמסמכים נערמו על שולחני וככל שקראתי בהם שוב ושוב – הבנתי שאני לא מבינה שום דבר. הבנתי שאיש אינו רשאי לכוא היום ולשפוט אנשים על התנהגותם בתחתית השאול, ומשום כך המהירות שבה חורצים אנשים את עמדתם, בלי להבין כלל או מתוך הנחות של כיסא מרופף, מזגן ומדינה עצמאית – כל אלה מלמדים יותר על השופט מאשר על הנשפט".

הרחב, שמטבע הדברים חסר יכולת, זמן וסבלנות לרדת לעומקם של דברים, מחפש סיפור שבו החלוקה בין "טובים" ו"רעים" היא ברורה וחד משמעית. הוא מצא את מבוקשו בקלות במשפט אייכמן, שבה עמד לדין הפושע הנאצי ומר לו התייצבו כקבוצה אחת הניצולים היהודים. "הטוב המוחלט מול הרע המוחלט, מול הפושע האמיתי", כדברי ברוט. בניצולים ממשפט אייכמן, בניגוד לניצולים שעמדו לדין במשפטי היהודים, לא דבק כל רכב. הם כולם הוצגו כ"מושלמים".

מהרגע שבו הם "ניצחו", כאשר אייכמן הוצא להורג, התייתר, לדברי ברוט, הצורך בהתמודדות הפנימית של יהודים מול יהודים, אשר היה כרוך בהוקעה של התנהגות יהודית, ניקוי וטיהור פנימי. "הטוב ניצח באופן מובהק, ומשום כך אין עוד צורך להמשיך ולחטט בפצע הפנימי", היא אומרת. יתרה מכך. ברוט רואה במשפט אייכמן גם אלמנט חינוכי ודידקטי, עטוף במעטפת ציונית אידיאולוגית מובהקת, שבמרכזה מדינת ישראל כמוקד גאולתו של העם היהודי וכפתרון בלעדי לכל תחלואי הגולה. ממשפטי היהודים, מנגד, לא היו כל ערכים שניתן היה להצמיח.

כשנים האחרונות שב ועלה לכותרות הנושא של שיתוף הפעולה היהודי עם הגרמנים סביב הדיון הסוער על חלקם של בני העם הפולני ברדיפת יהודים בשואה. בהנהגה הפולנית טוענים כי מדובר בתופעה שולית, של בודדים, אשר אינם מייצגים את העם הפולני כקבוצה, וכי היא קיימת בכל העם, ובכלל זאת בקרב העם היהודי. דבריו של ראש ממשלת פולין מתיאוש מורכייצקי בשנה שעברה, שלפיהם "היו משתפי פעולה פולנים כפי שהיו משתפי פעולה יהודים", עוררו סערה בשל הקבלה שערך בין שני העמים. כשברוט

שמעון אגרנט במשפט קסטנר בשנות ה-50, שהפך לאחד הסמלים למורכבות של שיתוף הפעולה היהודי עם הנאצים בשואה. "לא כל מעשה של שיתוף פעולה ייקרא בשם 'קולבורציה' ולא כל אדם שקיים מגע עם הנאצים והושיט להם עזרה מטוימת יוכתם בכינוי 'קולבורטור'", כתב אגרנט. "הכל תלוי במניעים שהמריצוהו להתנהג כפי שהתנהג. אם מניעים אלה לא ייראו, בעיני הרבים, פסולים או בלתי כשרים מבחינה מוסרית, שוב לא יהיה מוצדק לייחס להתנהגותו אופי של שיתוף פעולה. אל לנו להטיל דופי באדם רק משום שעשה ביוזעין מעשה העשוי לקדם את מטרות הנאצים, כאשר התברר שעשה זאת מתוך מניעים שהם כשרים ושאינם פגומים מבחינה מוסרית. חלילה לנו לכנות אדם כזה בשם משתף פעולה".

ברוט דוחה את הטענה הרווחת במחקר ההיסטורי, שלפיה הפעם הראשונה בה התמודדה ישראל עם זוועות השואה היתה במשפט אייכמן שנפתח ב-1961. התייעוד הארכיוני של שורת המשפטים נגד יהודים שנערכו בישראל קודם לחטיפתו של אייכמן, מערער על הטענה הזאת. "ניתן לומר באופן כללי כי המשפט הציבורי הישראלי מכיר אך ורק במשפטי השואה 'הגדולים': משפט אייכמן ומשפט דמיאניוק. משפטים אלה, שגוללו מפי העדים את חיי הייסורים בגטאות ואת זוועות המחנות, הציגו בפני החברה הישראלית את השואה 'הגדולה', את ההשמדה כמלוא נוראותה. במשפטים אלה הוצגו היהודים כקורבנות טהורים מול הפושע, הצורר הנאצי", היא אומרת. מנגד, לדבריה, כמעט שום דבר לא נשאר ממשפטי היהודים, שנערכו עוד קודם לכן ועסקו באותם גטאות ובאותם מחנות. ההסבר שהיא מציעה לכך פשוט. הציבור

"החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם היה תוצאה של מהלך פוליטי ורגשני, שהיה תשובה ללחצים של ניצולי שואה", אומרת ברוט. "הוא ניסה לפתור את הסוגיה בדרך של זבנג וגמרנו, אשם או לא אשם, ולצאת ידי חובה. פסקי הדין האלה עושים עוול לסוגיות היסטוריות מורכבות"